

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра фізичної географії та картографії

До захисту допустити
Зав. кафедри _____ доцент **Анатолій БАЙНАЗАРОВ**
« _____ » _____ 2025 р.

**РОЗРОБКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ МАРШРУТІВ
НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4-го курсу д.ф.н,
групи ГР- 41
спеціальність: 106 Географія
освітня програма: Географія рекреації та
туризму
Максим Вадимович КОВАЛЬ

Науковий керівник:
доцент, к.геогр.н. **Оксана ЗАЛЮБОВСЬКА**

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК **Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ**

Секретар ЕК **Олена ПЕДЬ**
« _____ » _____ 2025 р.

Харків – 2025

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ МАРШРУТИ.....	5
1.1. Історико-культурна спадщина України: історичний зріз та сучасний стан	5
1.2. Підходи до функціонування та вивчення історико-культурної спадщини.....	10
1.3. Поняття та характеристика туристичних маршрутів	15
1.4. Огляд досвіду існуючих історико-культурних маршрутів	18
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ	20
2.1. Загальна характеристика об'єктів історико-культурної спадщини	20
2.2. Огляд існуючих екскурсійних маршрутів, що включають історико- культурну спадщину	30
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ МАРШРУТІВ НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ	33
3.1. Сучасний стан туристичної інфраструктури району в умовах військових дій.....	33
3.2. Розробка туристичного маршруту «Козацька дорога слави».....	35
3.3. Розробка автобусного туристичного маршруту «Історичні перлини Нікопольського району».....	37
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРСИТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

В умовах сучасного розвитку українського туризму зростає інтерес до культурно-освітнього та історичного туризму. Це зумовлено не лише зростанням загальної туристичної активності українців, а й бажанням зміцнити національну ідентичність та глибше пізнати історію, культуру та традиції своєї країни. Історико-культурний туризм все більше відіграє особливу роль як форма неформальної освіти, засіб виховання патріотизму та важливий чинник регіонального розвитку.

Важливим та значущим напрямком у цьому плані є створення історико-культурних маршрутів, тобто тематичних туристичних маршрутів, що об'єднують найважливіші об'єкти культурної спадщини. Ці маршрути не лише задовольняють серйозні потреби мандрівників, які бажають глибше зануритися в історичне минуле певного регіону, але й сприяють соціально-економічному розвитку регіону, відродженню малого та середнього бізнесу, розвитку інфраструктури, популяризації місцевих ремесел, гастрономії та творчої діяльності. Це також сприяє збереженню та захисту культурної спадщини, відродженню громад та залученню молоді до вивчення та популяризації історії своєї країни.

Нікопольський район Дніпропетровської області належить до регіонів із великим історико-культурним потенціалом, але ще не повністю освоєним. Регіон має давню історію, яка сягає скіфсько-сарматських часів аж до початку XX століття. Є багато визначних пам'яток, які приваблюють вітчизняних та іноземних туристів, зокрема плем'я Запоріжжя, залишки козацьких фортець, стародавні храми, археологічні пам'ятки, пов'язані з давніми цивілізаціями, залишки полів битв Другої світової війни, музеї, пам'ятники, меморіали тощо. Однак більшість із цих визначних пам'яток маловідомі, не мають відповідного туристичного супроводу, мають незручне транспортне сполучення та не об'єднані в єдину систему туристичних маршрутів.

Метою роботи є розробка історико-культурних маршрутів Нікопольського району.

Відповідно до мети поставлено наступні **задачі**:

1. Проаналізувати літературні джерела, що присвячені історико-культурній спадщині, здійснити огляд основних понять та досвіду.
2. Дослідити історико-культурну спадщину Нікопольського району та м. Нікополь
3. Проаналізувати існуючі туристичні маршрути в Нікопольському районі, що місять історико-культурну складову.
4. Розробити історико-культурні маршрути в межах Нікопольського району.

Об'єктом дослідження є Нікопольський район

Предметом дослідження є історико-культурні туристичні маршрути у Нікополі та його околицях.

У цьому дослідженні були використані наступні **методи**: аналіз літературних джерел, фондів та архівних матеріалів, польові дослідження, аналізу, синтезу, картографічний.

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота викладена на 59 сторінках; включає 24 рисунки. Список використаних джерел включає 43 найменування, 4 з яких є англійськими.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ МАРШРУТИ

1.1. Історико-культурна спадщина України: історичний зріз та сучасний стан

Під історико-культурною спадщиною, розуміється низка об'єктів, явищ, традицій і пам'яток, які мають історичну, художню, наукову чи естетичну цінність і передаються з покоління в покоління. В умовах глобалізації та урбанізації зростає роль цих об'єктів не лише як культурної спадщини, а й як ресурсу сталого розвитку регіонів, особливо у сфері туризму та дозвілля [1].

Це низка матеріальних і нематеріальних цінностей, культурна спадщина, що передається з покоління в покоління, має історичну, культурну та наукову цінність. Різноманітність історико-культурної спадщини містить різні цінності різних поколінь і століть історії. Воно має глибокий вплив на всю історію нашої історії, воно оточує нас і стає прекрасним спогадом історії за нашого життя.

Основні визначення спадщини в міжнародному контексті викладені в документах Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Наприклад, Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972) [2] зазначає, що культурна спадщина включає:

- пам'ятки (будівлі, монументальні скульптури та картини, археологічні пам'ятки);
- ансамбль (група будівель або ділянок, що мають історичну цінність);
- історичні місця (археологічні пам'ятки, культурні ландшафти).

В українському законодавстві поняття культурної спадщини визначено Законом України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.) [3]. Згідно з цим законом, культурна спадщина – це сукупність матеріальних та

нематеріальних об'єктів, що мають значення для ідентичності, історії, традицій, мови, мистецтва та науки українського народу.

В Російській імперії не існувало окремих законів, що регулювали б охорону культурного спадку, відсутньою була і ідея історичного середовища, а також не піднімалося питання про створення охоронних територій. Проте, з початку правління Петра I, влада почала усвідомлювати, наскільки важливим є вивчення та захист стародавньої спадщини для науки і культури, а також для укріплення офіційного погляду на древність і велич країни. У результаті були розроблені та впроваджені визначені правила для охорони. Одночасно класичні будівлі, що були зведені наприкінці XVIII — на початку XIX століття, не перебували під охороною держави та зазнавали постійних руйнувань. У 1910-х роках було знесено поштове відділення, яке розташовувалося на вулиці Хрещатик, що було найстарішою спорудою в центрі міста, аби звільнити місце для новішого поштового офісу. Артефакти, що належать приватним особам, зовсім не підлягають охороні. В районі «Київського Акрополя» стародавніх Дитинців іноді і частково проводилися розкопки залишків споруд часів Володимира Великого, а також випадково виявлялися цінні археологічні знахідки. Навіть найдавніші рештки житлових будинків були знищені [4].

Інспектор С. А. Таранушенко, здійснюючи перевірку Лівобережжя в період 1927-1932 років, зазначив, що дерев'яні церкви, які являли собою вершину української архітектури, були в основному знищені. Винятком залишилися лише ті, що розташовані в Новгороді-Сіверському, Реведині, Новомосковську та кількох інших точках. Була зруйнована Воздвижинська обитель у Полтаві, церква Покрови 1690 року в Сумах, храм Святого Георгія XVIII століття в Охтирці, пам'ятники архітектури XVI–XVIII століть у Новгороді-Сіверському та Мезигірському монастирях, торговельні ряди XIX століття в Чернігові, фортифікації в Херсоні та Кам'янці-Подільському, ратуша з вежею в Могилеві-Подільському, а також будинок Пестеля в

Тулчині. Місце спочинку декабристів у Вільній Церкві; царські скіфські гробниці, які знаходяться поблизу Маріуполя [5].

Церква, збудована П. І. Калнишевським, останнім кошовим запорізьких сикхів, у селі Петраківці Дніпропетровської області; у селі Малинівці Харківської області. Церква, розписана Рєпіним [6].

Негативна тенденція необґрунтованого знищення пам'яток давньої архітектури під час перетворення та перепланування також спостерігається в інших історичних містах України.

В ході цих крайніх проектів історичні та архітектурні споруди, такі як монастирі, церкви, собори та синагоги, піддавались жорстокому знищенню та відновленню, часто з економічними або атеїстичними мотивами. Історичні контури міст і селищ були спотворені та втрачені, а навіть звичайне сприйняття збережених будівель стало нелогічним через безглузде відновлення їхнього історичного середовища.

Втрати в середині 1930-х років були особливо тяжкими. Історико-культурний фонд Києва. Київ, столицю Радянської України, перенесли в 1934 році, а релігійні споруди були зруйновані. Об'єкти культурної спадщини підпадали під систематичне знищення. Незважаючи на заперечення науковців, багато стародавніх пам'яток часів Київської Русі були знищені під егідою відновлення Києва. Пам'ятники та меморіали, присвячені науковим та культурним діячам середньовічної України. Серед них монастир Святого Михайла з золотими верхами [6].

Місце, де планувалося створення Центру Республіки Комуністичної партії України (більшовиків) і Центрального Комітету Української Радянської Соціалістичної Республіки, також включало велику площу для демонстрацій та парадів.

Зазвичай, під час соціальних та політичних криз в країні спостерігаються певні закономірності в ставленні до історичних і культурних пам'яток. Підвищення політизації громадянського суспільства часто призводить до збільшення випадків знищення культурної спадщини. Під час

існування Української Народної Республіки (УНР) знищували монументи царю та його прибічникам, в період більшовицького терору виводили з ладу все, що не відповідало пролетарській ідеології, а під час «відлиги» Хрушова зносили пам'ятники Сталіну та його послідовникам, а також релігійні споруди. У часи перебудови Горбачова відбувалася так звана «війна за пам'ятники», коли знищувалися символи тоталітарного минулого [7].

Це явище можна спостерігати і в сьогodнішній Україні, де політика грає важливу роль у суспільстві. В Україні сучасні оцінки пам'яток формуються на основі визнання універсальних цінностей та важливості збереження культурної спадщини всіх національних груп. Це ґрунтується на принципі поваги до національних культурних традицій та пам'яток тих груп, які живуть в країні [8].

Різноманітні суспільства, події та впливи продовжують формувати регіон, де ми знаходимося. Багато з нашої мультикультурної спадщини було втрачено через війни, імперіалістичну політику, інтенсивне викорінення під час авторитарних режимів і культурний занепад під впливом політичних та ідеологічних репресій. Сьогодні в містах і селах байдужість до культурної спадщини стала звичайним явищем. Молодь повинна усвідомити, що стан навколишнього середовища та культурної спадщини, яка формує їхній унікальний соціально-культурний образ, є відповідальністю всіх. Досліджуючи культурну спадщину та роль громади в минулому, ми усвідомлюємо її цінність, значення для майбутнього і необхідність її збереження чи відновлення. Культурна спадщина має важливе значення для місцевого рекреаційного та туристичного бізнесу. Вона життєво необхідна для створення робочих місць, зокрема у сфері туристичних послуг, а також організації подорожей, відпочинку і туризму для вітчизняних і міжнародних гостей. Після недавнього впровадження нових законів [9] Здійснюючи надання особливих повноважень місцевим громадам, культурна спадщина стає важливою складовою соціально-економічного розвитку в регіонах і формує значну частку доходів місцевих бюджетів. У сучасних умовах

євроінтеграції, що впливають на еволюцію українського суспільства та його відносини з навколишнім середовищем, стає все більш актуальним наукове забезпечення діяльності у сфері рекреації та туризму, що пов'язана з використанням культурної спадщини. Для оптимізації управлінських процесів в економіці відпочинку та туризму необхідно проведення детальних досліджень і реалізація поліпшень. Наразі немає єдиного бачення щодо переваг і недоліків у розвитку рекреаційної та туристичної індустрії в Україні. Варто уточнити концепцію подальшого прогресу цієї сфери в Україні, зосередившись на пошуку нових можливостей для поліпшення регіональної організації [10].

Україна має багатий культурний і історичний спадок, що відображається у численних населених пунктах з цінними культурними та історичними пам'ятками. Сьогодні в Україні є 39 міст, історія яких налічує тисячу років, а також більше 500 містечок і сіл з історією понад 900 років. Окрім цього, налічується 1399 міст і селищ, а також понад 8000 сіл, які мають значну історичну та культурну спадщину. Найбільша концентрація історико-культурних пам'яток зосереджена у 371 історичному місті. В Україні існує близько 53 600 пам'яток культури та історії, при цьому приблизно 12 000 з них є популярними серед туристів. Проте, за деякими даними, тільки близько 5500 історичних та культурних об'єктів беруть участь у туристичному бізнесі. Різноманіття і багатство історико-культурних ресурсів України дозволяє класифікувати регіони на три категорії залежно від потенціалу розвитку туризму: з високим, середнім і низьким потенціалом. До регіонів з високим потенціалом входять Київ і Львів, а також Хмельницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Черкаська та Київська області. Середній потенціал мають Чернівецька, Донецька, Чернігівська, Вінницька, Харківська, Одеська, Тернопільська, Полтавська та Житомирська області. До регіонів, що мають обмежений потенціал, входять Сумська, Запорізька, Дніпропетровська, Луганська, Херсонська, Миколаївська, Рівненська, Кіровоградська і Волинська області. Один із значних аспектів, що робить Україну привабливою

для туристів, полягає в тому, що тут розташовані дев'ять об'єктів, які є частиною Світової спадщини ЮНЕСКО. Ці об'єкти охоплюють як культурні, так і природні пам'ятки. До культурної спадщини належать Софійський собор, Києво-Печерська лавра разом із сусідніми монастирями, історичний комплекс Львова, транснаціональний об'єкт науково-культурної спадщини «Дуга Струве», поселення міст Далмації і Буковини, стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хорові колективи, а також дерев'яні церкви в регіонах Карпат, що поділяються Україною та Польщею (спільна номінація). Також, у 2023 році, історичний центр Одеси був включено до цього переліку. Що стосується природної спадщини, вона складається з давніх вирубаних букових лісів, що знаходяться в Карпатах та інших областях Європи. Культурна спадщина освіжає не лише історію та традиції, але також підсилює сучасну ідентичність, розвиток туризму, міжнародну взаємодію та співпрацю. Однак в її збереженні існують загрози у вигляді стихійних лих, війни, недостатнього догляду чи комерціалізації. Через це захист культурної спадщини вимагає зусиль зі сторони суспільства, урядів, наукової спільноти та неурядових організацій [11].

1.2. Підходи до функціонування та вивчення історико-культурної спадщини

Правовий підхід. Такий підхід розглядає історичну та культурну спадщину з точки зору правових норм. Ключовими проблемами є статус збереження культурної спадщини, процедури реєстрації спадщини, визначення власності та форми захисту. Артефакти набувають статусу культурної спадщини шляхом офіційного визнання та реєстрації державним органом[12].

Адміністративні органи та органи місцевого самоврядування забезпечують [13]:

- 1) збереження культурних цінностей, захист культурної спадщини та захист історичного середовища на території України;
- 2) постійне поповнення фонду Українських музеїв, фонду Національної бібліотеки України, фонду Національного архіву України, збереження кінофонду, творів сучасного мистецтва, вітчизняних видань, фільмів, аудіопродукції тощо;
- 3) функціонування та розвиток мережі музеїв, архівів, бібліотек, художніх шкіл, студій, клубів, кінотеатрів, прокату фільмів та відео, асоціацій, заповідників, а також державних та місцевих реставраційних установ;
- 4) збереження нематеріальної культурної спадщини, включаючи традиційну народну культуру, мову, діалекти, фольклор, традиції, звичаї та обряди, народні ремесла та промисли, а також історичну топонімію.

Унікальні культурні цінності, що мають видатне історичне, мистецьке, наукове та інше культурне значення у формуванні національного культурного простору та демонструють внесок українського народу у світову культурну спадщину, визнаються національною культурною спадщиною та включаються до Державного реєстру національної культурної спадщини. Порядок ведення списків та архівування національної культурної спадщини визначається Кабінетом Міністрів України.

Культурний підхід. Цей метод розглядає спадщину в контексті культурних норм суспільства. Спадщина виникає в результаті тривалого розвитку спільноти, а як матеріальна, так і духовна спадщина забезпечує культурну цілісність і національну ідентичність [14]. Зберегти фізичні артефакти важливо не лише, але також важливо зберегти їх контекст, значення та цінність.

Культурний та освітній туризм є відмінним способом розширити свої горизонти, ознайомитися з відомими культурними та мистецькими творами людства, а також підтримувати естетичний і духовний ріст особистості.

Культурно-пізнавальний туризм об'єднує різні типи споживчого туризму, що допомагають зрозуміти характер певного місця, його культурну та історичну спадщину, мистецтво та спосіб життя, гарантуючи відкритість і доступ до цієї культури. Цей вид туризму не тільки слугує основою для наукових досліджень культури, але й залучає людей з різних соціальних груп до вивчення [14].

Історичний підхід. Цей метод зосереджується на подіях і особистих рисах спадщини. Історична і культурна спадщина розглядається як явище минулого, що включає події, видатних особистостей, а також етапи розвитку. Наприклад, це можуть бути місця битв, резиденції монархів, меморіальні зали і так далі [15].

Туристичні компанії опираються на допоміжні історичні науки, такі як археологія, палеографія, нумізматику та етнографія. Історія подорожей і туризму тісно пов'язана з історією культури, відображаючи логіку культурного розвитку і вивчаючи характерні риси кожної епохи, а також відповідні типи і моделі "мандрівників" [15].

Історичний метод вивчення туризму намагається з'ясувати ключові етапи розвитку та логіку зміни туризму. Це стає можливим через дослідження минулого туризму в різних культурах та часах, що включає в себе розвиток системи гостинності, історію транспорту та еволюцію ідей. Важливо зрозуміти, як подорожі вплинули на культуру та науку, а також, як особливості духовної культури змінили причини та характер подорожей.

Завдання історичного методу:

- виявити коріння туризму в культурній історії, а також відстежити його динаміку, мотивації, цілі та соціально-культурні наслідки;
- дослідити історію подорожей і туризму в контексті певних культурних типів і визначити їх мотиваційні характеристики;
- спостерігати зміни в ландшафті подорожей і туризму протягом різних історичних етапів;

- продемонструвати розвиток системи гостинності, спираючись на описи традицій гостинності народів світу;
- визначити об'єктивні умови для виникнення організованого туризму, вивчити його тенденції розвитку та національні особливості;
- підкреслити особливості українського туризму та описати історію кожного етапу, а також дослідити сучасний стан внутрішнього туризму.

Антропологічний підхід. Антропологи аналізують культурну спадщину, яка є результатом спільного досвіду та традицій, що розвивалися протягом часу. Вони приділяють особливу увагу нематеріальним складовим, включаючи мову, релігійні вірування, їжу, музику та народні ремесла [16]. Ці компоненти є рухливими та змінюються, проте їх вважають важливими для розуміння громади самих себе.

Завдяки антропології туризму, ми можемо усвідомити філософські концепції, які трактують туризм як форму людської діяльності. Основною метою є задоволення людських потреб через подорожі, які не викликані іншими обставинами. Введення цього останнього аспекту робить туризм особливим у порівнянні з іншими видами подорожей, які здійснюють люди, такими як війни чи переміщення під час інтернації, а також через військові дії. Останній тип подорожей, що іноді включає велику кількість людей, які змушені покидати свої місця перебування на великі відстані, характеризується впливом зовнішніх факторів на цю поведінку. Більш того, в усіх цих випадках мандрівники не лише потрапляють у вимушені обставини, але й їх подорожі не задовольняють їх власні потреби. Таким чином, легкість подорожів у туризмі пов'язана з тим, що це діяльність, що прагне виконати людські потреби певним чином [16].

Туристичний підхід. Цей метод розглядає спадщину як ресурс для розвитку туризму. Він послужить основою для освітнього, культурного та етнографічного видів туризму. Цей метод є важливим для формування

туристичних шляхів, покращення інфраструктури та залучення інвестицій з місцевих джерел [17].

Культурна спадщина виконує важливі завдання в сучасному світі. Вона підвищує якість життя, стимулює розвиток туризму та допомагає у боротьбі з бідністю, сприяючи збалансованому розвитку. Економічна роль культурної спадщини є дуже значною. Ресурси, пов'язані з культурною спадщиною, стають базою для зростання різних економічних секторів, зокрема туристичного. Враховуючи великий вплив культурної спадщини на економіку, український історик Т. І. Катаргіна відзначає, що в багатьох розвинених країнах, таких як Велика Британія, США та Канада, вже давно створюють спеціальні комісії. Ці комісії аналізують економічні можливості і потенціал розвитку регіонів, історичних міст та сільських районів. Вони також розробляють детальні стратегії для просування цих територій, враховуючи присутність природних об'єктів або історичних і культурних пам'яток.

Карпатський регіон в Україні славиться своїми багатими історичними та культурними пам'ятками. Зокрема, в Закарпатті зберігається більше 1800 архітектурних пам'яток, які датуються IX-XIX століттями. У Закарпатті є численні туристичні атракції, зокрема унікальні, як географічний центр Європи, Долина Нарцисів у Карпатському біосферному заповіднику та озеро Синевир, що розташоване в Національному природному парку Синевир. Дерев'яні церкви є важливим елементом культурної та архітектурної спадщини цього регіону. Серед восьми з них, які під захистом ЮНЕСКО з 2013 року як культурні та історичні об'єкти, є історичний центр Львова та праліси Карпат. Старі замки мали важливе значення в історії Закарпаття. Багато з них, таких як Невицький, Середнянський, Кваський, Гуцький, Боржавський і Виноградиський, були великого розміру та належали представникам феодального або лицарського стану. Вони виконували функції як резиденцій, так і укріплених споруд. Останнім часом Закарпаття активно вкладає кошти у розвиток туризму, щоб підвищити привабливість регіону та популяризувати його туристичні можливості. Програма розвитку туризму та

курортів Закарпатської області реалізується з 2016 по 2020 рік. Аналіз даних туристичних потоків на основі моніторингу суб'єктів підприємницької діяльності та додаткових маркетингових досліджень показав, що кількість внутрішніх мандрівників і відпочивальників у регіоні збільшилася до 2,1 мільйона [4].

1.3. Поняття та характеристика туристичних маршрутів

Туристичний маршрут – являє собою підготовлений шлях для мандрівників, що має певну тематику, організацію та склад. Це містить перелік локацій, які потрібно буде відвідати, послідовність подорожі, тривалість відряду і заходи, які планується здійснити під час нього [18].

Історико-культурні туристичні ресурси – це пам'ятки історії і культури, створені людьми, які мають значення для суспільства та освіти. Вони викликають інтерес до знань і можуть бути використані для цілей туризму [19].

Досвід багатьох країн світу показує, що об'єкти історичної та культурної спадщини відіграють вирішальну роль у формуванні туристичного попиту та можуть суттєво впливати на отримання доходів. Згідно з офіційною статистикою, країнами з найбільшим імпортом є Іспанія, Франція, Італія, Велика Британія та Австрія. Об'єкти історичної та культурної спадщини вищезгаданих країн добре охороняються, систематично управляються та постійно реставруються, щоб їх можна було ефективно використовувати на ринку туристичних послуг [20].

В нашій державі культурні та історичні цінності не сприймаються як туристичні ресурси, а значна частина туристичних пам'яток не входить до туристичних маршрутів, тому їх використання є обмеженим. Всі ці умови суттєво впливають на національну туристичну сферу, і так само, як за кордоном, за допомогою правильного просування можна досягти вагомих економічних і соціальних результатів [21].

Туристичні маршрути можна розділити на лінійні, кільцеві та радіальні залежно від характеристик конфігурації маршруту [22].

Лінійний маршрут починається в одному місці і закінчується в іншому. Вона проходить через щонайменше два, а можливо, три, чотири і більше населених пунктів чи туристичних центрів. Кругові та лінійні маршрути можуть зупинятися біля кількох місць або кемпінгів, але подорож починається й закінчується в одній точці. Радіальні маршрути розроблені таким чином, щоб відвідувачі могли починати або закінчувати пікніки чи походи різної тривалості поблизу свого головного кемпінгу чи поселення [22].

Залежно від зони покриття маршрути можна розділити на регіональні, міжрегіональні (міжміські) та міжнародні (виїзні). *Місцеві* маршрути зазвичай не вимагають далеких поїздок від місця проживання. Міжміські маршрути передбачають більші відстані та довший час у дорозі. Міжнародні маршрути працюють за межами країни проживання туристів. За напрямом туристичного потоку його можна розділити на закордонний (виїзний) туризм і закордонний (в'їзний) туризм [22].

Маршрути класифіковані за змістом. Пізнавальні маршрути розроблені з метою ознайомлення з певним регіоном, його природними, історичними та культурними особливостями. Освітні маршрути включають екскурсії та учнівські експедиції з метою отримання практичної навчальної інформації з географії, біології, історії та інших галузей, а також навчальні маршрути, що сприяють засвоєнню навичок орієнтування на місцевості та подоланню перешкод. Спортивні маршрути розроблені відповідно до спортивних стандартів і підходять для певної категорії туристичних заходів. Основою рекреаційних маршрутів є розважальні ігри або змагальні ігри для розваги.

Класифікація за видами транспорту. Усі туристичні маршрути умовно можна розділити на дві групи: пасивні маршрути та активні маршрути, залежно від виду транспорту. Маршрути, за якими туристи переміщуються між пунктами, використовуючи різні види транспорту (автобус, поїзд, літак,

корабель), не займаючись жодною фізичною активністю, є переважно пасивними. Сюди входить більшість туристичних маршрутів. До активних маршрутів належать пішохідний туризм, водні лижі (човен, плот) та велоспорт. На практиці види транспорту на цьому маршруті часто використовуються в різних повних комбінаціях. Вибір транспорту залежить від мети подорожі, природних умов місцевості, кількості населення, стану та густоти дорожньої мережі, тривалості подорожі та наявності конкретних видів транспорту [23].

Туристичні маршрути поділяються на **цілорічні**, які функціонують протягом усього року, та **сезонні** — призначені для використання в певні пори року (наприклад, літні чи зимові). Сезонність маршрутів зумовлена природними умовами, станом інфраструктури, наявністю доріг і транспортних засобів. Наприклад, маршрути для катання на лижах чи водних лижах мають різні періоди активності. У зимовий період, коли піші прогулянки стають неможливими, гірськотуристичні центри переорієнтовуються на обслуговування лижників, а в міжсезоння організовують автобусні тури з екскурсійними програмами [24].

За тривалістю подорожі. Тривалість туристичного курсу в основному визначається вільним часом мандрівника. Більшість подорожей відбувається під час відпусток, свят та вихідних. Таким чином, маршрут можна розділити на *одноденні поїздки*, короткі поїздки (3-5 днів) та *багатоденні поїздки* (6 днів і більше). Також слід враховувати багато факторів, визначаючи тривалість вашої поїздки, включаючи мету та зміст курсу, кількість зупинок, транспортні засоби, тип транспорту, топографію місцевості та сезонність курсу.

Тривалість туру коливається від 10 до 20 днів, з акцентом на активний відпочинок, включаючи проведення часу на природі, прогулянки, пікніки та піші прогулянки.

Успішна робота цього маршруту та його популярність серед туристів залежать від визначення оптимальної тривалості маршруту та кількості часу, який туристи проводять на кожній зупинці.

За критеріями складності. Залежно від рівня фізичних зусиль, необхідних для подолання маршруту, маршрути можна загалом класифікувати як *загальнодоступні, нескладні та категорійні*. Загальнодоступні маршрути включають усі дослідницькі маршрути на транспортних засобах і можуть бути пройдені туристами будь-якого віку та рівня фізичної підготовки. *Загальнодоступні* маршрути – це маршрути, розроблені для здорових туристів з активною мобільністю та мінімальним спеціальним спорядженням, без спеціальної туристичної підготовки. *Нескладними* маршрути включають більшість пішохідних, альпіністських, лижних, водних та велосипедних маршрутів, що проводяться туристичними центрами [25].

1.4. Огляд досвіду існуючих історико-культурних маршрутів

Історичні та культурні маршрути є важливим елементом неформальної освіти та розвитку в місцевих громадах. Це також дуже важливо з економічної точки зору, оскільки сприяє створенню нових робочих місць, розвитку малого бізнесу та наданню інфраструктурних та туристичних послуг.

Одним зі спеціалізованих туристичних курсів є курс «Полтавський класичний архітектурний ансамбль», який дозволяє туристам на власні очі відчувати розвиток Полтави у першій половині XIX століття. Траса поділена на дві частини: вулиця Персотравнева та Полтавське коло. До нього можна дістатися як пішки, так і транспортним засобом. Розвиваючи цей курс та розширюючи його, включивши архітектурні пам'ятки кінця XIX – початку XX століть, існує курс під назвою «Архітектурні обличчя Полтави» (рис. 1.1) [26].

Окремо можна виділити пішохідний маршрут вздовж вулиці Жовтневої та маршрут «Полтавської православної церкви». Залежно від того, як просувається тур, маршрут часто змінюється з урахуванням часу, відведеного на тур [26].

Нещодавно розроблений курс «Полтавська галушка» – це абсолютно новий курс. Під час цієї екскурсії ви дослідите прекрасне місто та скуштуєте вареники у спеціально прикрашеному автобусі з кафе в українському стилі.

Автобусне кафе «Полтава Галушка» може вмістити до 48 осіб та оснащене сучасною аудіосистемою, яка дозволяє проводити екскурсії без гідів (рис. 1.1) [26].

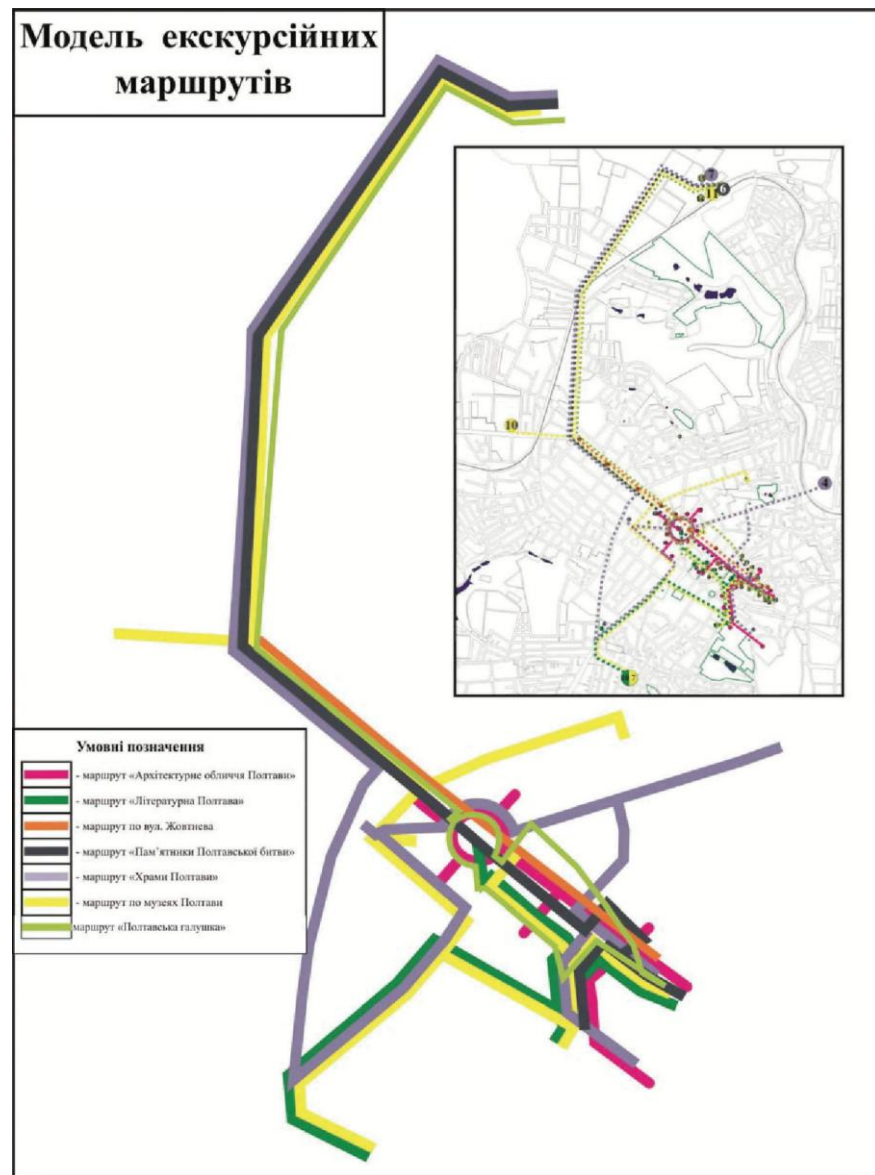

Рис. 1.1. Модель екскурсійних маршрутів[26].

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

2.1. Загальна характеристика об'єктів історико-культурної спадщини

Нікопольський район Дніпропетровської області – регіон з унікальною історико-культурною спадщиною, пов'язаною з історією запорізького козацтва, гончарними традиціями, етнографічним різноманіттям та сакральними пам'ятками.

Культурна спадщина міста Нікополя має давню історію та охоплює широкий спектр сфер. Однак, сучасна система інформування громадян, існуючих і потенційних туристів про культурну спадщину Нікопольського регіону є дуже недосконалою. Місто Нікополь має значний туристичний потенціал, але він не використовується належним чином [27].

Однією з пам'яток природи є **Дніпровські плавні**, яка приблизно збігається з місцем розташування Великого Лугу (рис. 2.1), що був затоплений Каховським водосховищем. З моменту свого утворення під час льодовикового періоду тут росли низькорослі види верб та густі вологолюбні трави. Близько 15 000–12 000 років тому рослинність цієї місцевості складалася з листяних дерев та чагарників. Пишна та різноманітна рослинність заплави Дніпра справила незабутнє враження на грецького історика Геродота, який відвідав Велику Скіфію у V столітті до нашої ери. Він зазначив, що значна частина території була вкрита дубовими та хвойними лісами, і що скіфські жінки виготовляли з цих шматочків косметику для догляду за обличчям і тілом. Береги річок та острови були багаті на берези, які були важливим матеріалом для виготовлення знаменитого скіфського лука [28].

Рис. 2.1. Великий Лугзапорізькій частині Дніпра 1950р.

Могила козацького отамана Івана Сірка. Могила Івана Дмитровича Сірка (рис. 2.2), легендарного полководця Війська Запорозького, знаходиться за 1300 км, на березі Дніпра, в селі Капулівка поблизу Нікополя, біля підніжжя стародавнього кургану [29].

З 1659 року і до своєї смерті Сірка дванадцять разів обирали козацьким отаманом. У битвах проти турків, татар і поляків Іван Дмитрович Сірко здобув понад 50 перемог. У 1676 році Сірко підписав листа від козаків до турецького султана Мехмета IV, легендарний момент, яскраво зображений на картині Іллі Рєпіна. Хоча гробниця перебуває під пильною опікою селян, останки Сірка кілька разів перепоховали, поки нарешті не перенесли їх до гробниці Баба-Могила у 1967 році. Ця пам'ятка визнана національним надбанням і охороняється державою [29].

Рис. 2.2. Могила козацького отамана Івана Сірка

Курган Нечаєва (Гегеліна) — скіфський курган, що датується IV століттям до нашої ери, розташований поблизу села Лебединське в Нікопольському районі Дніпропетровської області та є археологічною пам'яткою національного значення [30].

Рис. 2.3. Курган Нечаєва (Гегеліна)

Іноді Могили Нечаєва називають також Гегеліною. За словами Василя Шатунова, який у 1990-х роках очолював відділ археології та давньої історії Нікопольського обласного музею, існує підтверджене листування між одним

із представників родини Нечаєвих та поміщицею Гегеліною. Ймовірно, родина Гегеліних мешкала поруч із Нечаєвими, а сама гробниця спочатку розташовувалася на їхній території. Звідси й одна з назв – Гегеліна Могила. Існує припущення, що до кінця XIX століття Нечаєви придбали цю ділянку, і згодом поховання стало відоме під своєю нинішньою назвою – Могила Нечаєва [31].

У 19 столітті Іван Забелін та Д. І. Яворницький проводили розкопки, але землевласники та поміщики Нечаєва, де знаходиться гробниця, не дали дозволу на такі роботи [30].

Після закінчення Другої світової війни видатні археологи того часу, такі як А. І. Тереножкін та Б. Н. Мозолєєвський, намагалися розпочати дослідження гробниці Нечаєва, але розкопки так і не були розпочаті. Донині могила Нечаєва залишається недослідженою [30].

Могила Орла — археологічна пам'ятка національного значення, розташована поблизу села Лукіївка Нікопольського району Дніпропетровської області.

Курган Орлова могила (рис. 2.4). Він розташований на плато вище за течією річок Солона, Томакіївка та Комісвата Сура, за 2,75 км на південний схід від центру міста. Його було виявлено у 1939 році під час експедиції Нікопольської археологічної експедиції Інституту археології Національної академії наук України під керівництвом Б. М. Гракової. Пам'ятку також досліджували у 1981 році. Археологи Дніпропетровського історичного музею виявили пам'ятку, названу на честь Д. І. Андрія Яворницького, Л. М. Голубчика та Л. М. Чурилової. 2001 р. – О. А. Рутковська, співробітниця Центру охорони історико-культурних цінностей Дніпропетровської області, та В. М. Шалобудово, співробітниця Дніпровського регіонального інституту археології Дніпровського обласного державного археологічного інституту (ДНУ); 2004 р. – Н. М. Заринова, співробітниця Центру охорони історико-культурних цінностей Дніпропетровської області [32].

Одна гробниця має висоту 9 метрів і діаметр 140 метрів. Насип вкритий травою та на ньому встановлено геодезичні маркери. Фрагменти глеків були зібрані біля гробниці [32].

Рис. 2.4. Курган Орлова могила

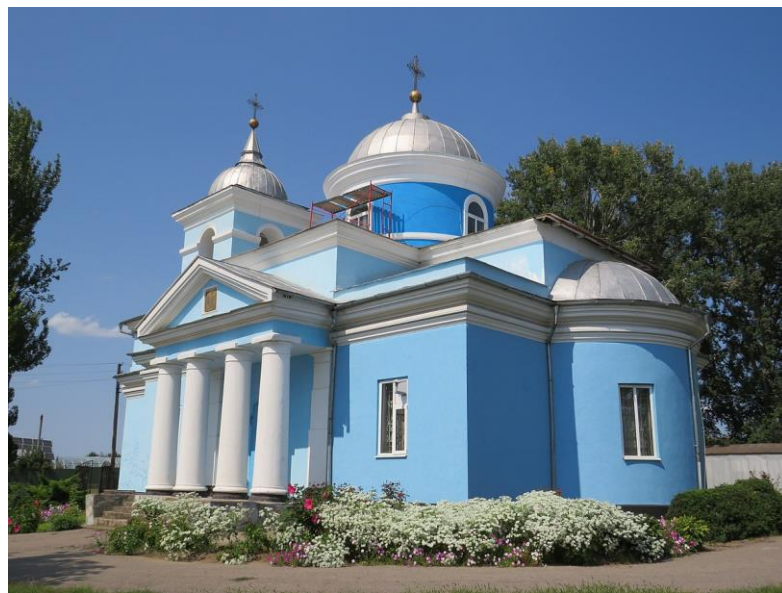

Рис. 2.5. Церква Різдва Пресвятої Богородиці

Церква Різдва Пресвятої Богородиці. Сулицьке. Церква Різдва Христового — православний храм, що належить Нікопольській архієпархії Криворізької єпархії Руської Православної Церкви в Україні. Це найстаріший збережений православний храм у Нікопольському районі. Храм розташований на західній околиці Нікополя, у старовинному селі Сулицьке.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці — пам'ятка архітектури національного значення. Розташування: Дніпропетровська область, місто Нікополь, Сулицький район, вулиця Бойкова, 68 (рис. 2.5) [33].

Пам'ятник Нестору Махно. 25 липня 2009 року біля ресторану «Ковчег» у Нікополі було відкрито пам'ятник найдивнішій та найзагадковішій постаті постреволюційного періоду Нестору Махну (автор: Віктор Сараєв) (рис. 2.6). До середини 1919 року махноїсти зробили Нікополь одним зі своїх головних опорних пунктів. Пам'ятник виготовлений з кримського вапняку. У військовому спортзалі, де розташований Ватикан, Махно дивиться вдалину з серйозним і спокійним виразом обличчя на тлі бігучого коня. На пам'ятнику є такий напис: «Лідер українського анархо-комуністичного руху [34].

Рис. 2.6. Пам'ятник Нестору Махно

Відомий діяч Громадянської війни 1917-1921 років. Командир Української революційної повстанської армії. Кілька разів відвідував Нікополь у 1919 році». На зворотному боці пам'ятника розміщені написи та вози із зображенням міст, звільнених махновцями від білогвардійців та більшовиків: Катеринослава, Перекопу та Нікополя.

Пам'ятник Осипу Шору. Пам'ятник Осипу Шору (письменнику Віктору Сараєву), розташований біля ресторану «Ковчег», є прототипом

відомого літературного та кіногероя Остава Бендера, і був встановлений у Нікополі у 2011 році. Під пам'ятником є напис: «Осипу Шору, громадянину Нікополя. Він син турецького підданого Остафа Сулеймана Ібрагіма Берта Марії Вандербея, Остафа Ібрагімовича, прототипу великого тактика Остафа Бендера (І. Ільфа та Є. Петрова)» [35].

Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Нікополі — пам'ятник Богдану Хмельницькому, розташований у Старому місті Нікополя, Дніпропетровська область, Україна. Встановлений 8 січня 1954 року на честь 300-річчя возз'єднання України, пам'ятник є однією з найвідоміших споруд Нікополя та важливою частиною історико-культурної спадщини міста (рис. 2.7) [36].

Рис. 2.7. Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Нікополі

Творцем цього пам'ятника є Іван Петрович Кавалерідзе, який також відомий створенням монументальних зображень різних національних діячів. Пам'ятник може похвалитися простим, але виразним фасадом і органічно інтегрований у ландшафт історичного району міста, який має прямий зв'язок з національно-визвольними війнами середини XVII століття [36].

Пам'ятник встановлено на площі, названій на честь гетьмана. Неподалік знаходиться пам'ятник (вежа), що вшановує Микитинську Запорізьку Січ, яка існувала тут у XVII столітті та була відправною точкою козацького повстання під керівництвом Хмельницького у 1648 році.

У січні 1648 року саме в Микитин Шиху, що розташований у сучасній Нікопольській області, розпочався його шлях як військового та політичного лідера. Тут відбулася Велика Рада, Хмельницького обрали гетьманом, і звідси козацьке військо розпочало свій похід, який започаткував еру Української козацької держави.

Спасо-Преображенський собор. Один з найважливіших архітектурних пам'яток міста, Спасо-Преображенський собор (рис. 2.8), розташований на вулиці Шевченка, недалеко від головної площі. Будівля збудована в неовізантійському стилі, а її інтер'єр прикрашений витонченими картинами зі сценами з Біблії.

Рис. 2.8. Спасо-Преображенський собор

Церкву було збудовано в 1898 році та спочатку використовувалася як домашня церква для звичайних робітників сусіднього цегельного заводу.

На дзвіниці церкви знаходиться унікальний нікопольський «Цар-дзвін», відлитий у 1793 році на гроші братів-козаків Сіянів. У 1937 році Преображенський собор був закритий, але знову відкритий німецько-фашистськими окупаційними військами під час війни. Люди, виснажені голодом і стражданнями, знаходили в собі сили молитися за здоров'я живих і упокій душ померлих. Церква діяла таким чином до 1960 року. У 1960 році її було перетворено на обсерваторію. Зараз будівля належить місцевій радіостанції. Розписи та оздоблення були сильно пошкоджені, якщо не повністю знищені, на місці хреста було встановлено антену, а внутрішні стіни відбудовано. Близько 30 років церква була закрита для місцевих парафіян.

Хоча **місто Марганець** є відносно молодим, воно має свою особливу та героїчну історію. У передмістях виявлено сліди черняхівської культури, скіфських поселень та давніх козацьких кам'яних хрестів. Але найбільшою гордістю марганців є те, що у далекому XVI столітті було засновано першу Запорізьку Щи-Томакіуську, першу Українську Демократичну Республіку. Назва республіки походить від острова Томак'юка, на якому вона розташована [37].

Саме в Томакійській Січі розпочалося повстання під керівництвом Крістофа Косинського. Тут бували Богдан Хмельницький, його син Тимофій та видатний козацький отаман Іван Сірко. У передмісті сучасного Марганця знаходиться пасіка «Сірка» (Сіркіївка), улюблене місце відпочинку козацького отамана (на південній околиці міста встановлено табличку на його честь). З 2018 року на місці відомої Сірківки проводиться міжрегіональний етнофестиваль «Пасіка Сірка» [38]. Тому не дивно, що козацький дух на цьому острові й досі потроху відроджується. І сьогодні місцеві жителі розповідають таємничі легенди про острів та козаків.

Оскільки **Марганець** – шахтарське місто, його символом є Пам'ятник шахтарям (рис. 2.9) на центральній площі біля проспекту Шахтарів. Маршрутки 101 та 105 зупиняються біля площі, де цей пам'ятник символізує славу гірничої справи.

Пам'ятка славиться своїм архітектурним рішенням. Цей пам'ятник, встановлений на постаменті, зображує шахтаря та символізує професію шахтаря. Цей пам'ятник, який встановили самі місцеві жителі, став не лише символом шахтарів, а й важливою частиною ідентичності міста.

Збудований за радянських часів, пам'ятник неодноразово реконструювався, реставрувався та вдосконалювався. Цей пам'ятник знаменує складний час для розвитку місцевої промисловості та значну зміну в житті її мешканців. Під час святкування Дня шахтарів біля пам'ятника проводяться церемонії покладання вінків та урочисті церемонії на честь загиблих у шахтах.

Рис. 2.9. Пам'ятник шахтарям

Пам'ятник шахтарям розташований на площі та відкритий для публіки, щодня відкритий для відвідувачів. Хоча поблизу пам'ятника не проводяться спеціальні заходи, місцеві жителі та туристи часто із задоволенням прогулюються навколо .

2.2. Огляд існуючих екскурсійних маршрутів, що включають історико-культурну спадщину

Серед існуючих туристичних маршрутів Нікопольського району, що пропонують туристичні фірми, було здійснено огляд та проаналізовано лише ті маршрути, що включають об'єкти історико-культурної спадщини. Також варто зазначити, що в роботі проаналізовано маршрути, що існували до лютого 2022 року, адже після початку повномасштабного вторгнення туристична діяльність в районі практично повністю призупинена через безпекову ситуацію.

Маршрут «Традиції кераміки та декоративно-прикладного мистецтва»

Тип: Майстер-клас + екскурсія

Тривалість: 1 день

Напрямок: Національна культура, освіта, творчість

Мета: Залучення туристів через знайомство з традиційними ремеслами Нікопольського краю, збереження культурної спадщини та яскраву творчість.

Основні етапи маршруту:

1. Центр народних ремесел (м. Нікополь):

- Центр традиційної української культури.

Знайомство з місцевими ремеслами.

- Кераміка: порцеляна, традиційна графітова кераміка, декоративні елементи.

- Вироби з лози (верби): кошики, прикраси, товари для дому.

- Вишивка: регіональний декор, поєднання кольорів та символів.

- Ця екскурсія включає живі демонстрації та виступи ремісників.

2. Майстерня в Шолохові або Покровському селі

Подорож, що досліджує автентичні сільські ландшафти, де ремісники передають своє ремесло з покоління в покоління.

- Експериментальні майстер-класи (оберіть один або декілька):

- Виготовлення глини або іграшок.
- Плетіння з лози.
- Вишивка серветки або рушника.
- Учасники можуть забрати свої вироби додому як сувеніри.

3. Виставка робіт місцевих художників та ремісників. Відкриває сучасні інтерпретації традиційного мистецтва.

- Роботи з глини, тканини, дерева та бісеру.
- Можливість придбати товари безпосередньо у автора.

4. Відвідування традиційного ярмарку ремесел (якщо дати перетинаються).

- Яскравий етнічно-культурний захід, на якому представлені вироби ручної роботи, виготовлені ремісниками з усього регіону.
- Святкова атмосфера, жива музика та традиційні страви.
- Участь у конкурсах, фотозонах, танцювальних чи співочих виступах.

Особливості маршруту: максимальна інтерактивність: учасники можуть творити, а не просто спостерігати.

Рекомендовано для: молоді та студентів як форма неформального навчання; сім'ям з дітьми - пізнавальні та цікаві подорожі; туристичним групам - у рамках культурного туру Україною.

Маршрут «Нікополь – місто трьох культур»

Тип: Пішохідний автобус

Тривалість: 1 день

Напрямок: Етнічна культура, пізнання, освіта

Мета: Зрозуміти релігійне, національне та культурне розмаїття Нікополя та сприяти міжкультурному діалогу та толерантності.

Найцікавіші моменти цього маршруту:

1. Нікопольська синагога (кінець XIX століття - початок XX століття).

Цей архітектурний пам'ятник досі зберігає сліди єврейської громади, яка діяла в цьому місті до Другої світової війни. Будівля була збудована в

еклектичному стилі, а її фасад зберіг характерні декоративні елементи. Тут проводяться заходи, присвячені жертвам Голокосту та єврейській культурі.

2. Собор Преображення Господнього (Українська православна церква): це один з головних православних храмів Нікополя. Він активно функціонує та відвідується як мешканцями, так і паломниками. Ви можете побачити традиційну українську хрестову архітектуру, розписи та ікони.

3. Католицька церква (Старий собор): його збудувала польська релігійна громада на початку 20 століття. Наразі його використовують для деяких культурних та освітніх цілей. Значна частина архітектурного стилю збереглася, включаючи готичний стиль, арочні вікна та унікальний дах. Це місце для обговорення впливу польської культури на регіон.

4. Культурний центр Нікопольського району: тут регулярно проводяться етнічні фестивалі, творчі вечори, виставки та виступи різних етнічних спільнот, зокрема українців, євреїв, ромів, поляків та вірмен. Це важливий приклад мирного співіснування та співпраці між різними культурами.

5. Виставка «Народна культура Нікопольського краю» у Нікопольському обласному музеї фольклору. Постійна експозиція, що висвітлює історію етнічних груп Нікопольського регіону: українців, євреїв, німців, поляків та вірмен. Тут представлені предмети першої необхідності, традиційні костюми, релігійні та предмети першої необхідності. Також пропонуються інтерактивні експериментальні заходи та екскурсії, що розповідають історії видатних представників культурних спільнот.

Особливості маршруту: рекомендовано для студентів, гуманітарних наук, культурологів та туристів. Ідеально підходить для мультикультурної освіти, уроків толерантності, освітніх проектів тощо. Інклюзивна програма, що адаптується до дітей, молоді та відвідувачів з інших регіонів.

Таким чином, варто відзначити, що серед існуючих туристичних маршрутів суто історико-культурних немає. Більшість маршрутів краєзнавчі і комбіновані за змістом (тобто містять як об'єкти природної так і історико-культурної, так і етнографічної спадщини).

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ МАРШРУТІВ НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

3.1. Сучасний стан туристичної інфраструктури району в умовах військових дій

Нікополь – місто з глибоким історичним корінням, непохитним духом та потужним потенціалом розвитку. Його минуле пов'язане зі славною епохою запорізького козацтва: у 1648 році тут було засновано Микитинську Січ, де Богдан Хмельницький розпочав Національно-визвольну війну. Сучасний Нікополь, незважаючи на труднощі воєнних років, зберіг свою ідентичність, демонструючи стійкість та прагнення до відновлення та розвитку. Місто є не лише промисловим центром, а й центром української пам'яті та культурної спадщини. Пам'ятник Хмельницькому, історико-краєзнавчий музей, могила Івана Сірка, козацькі традиції, природні об'єкти – все це формує основу для створення сталого історико-культурного та природного туризму. Такі об'єкти, як Токівський водоспад чи Капулівка, доповнюють унікальну природу регіону, поєднуючи природну красу з легендами та історичним змістом. Незважаючи на військові труднощі, Нікополь виживає завдяки підтримці громадських ініціатив, волонтерській роботі, освіті та культурі. Це місто є прикладом сучасного українського опору, де минуле надихає на боротьбу за майбутнє. У повоєнний період Нікополь має всі шанси стати важливим центром патріотичного туризму, культурного просвітництва та національного відродження.

У середині XVII століття на території сучасного Нікополя існувала Микитинська Січ – одна з перших фортець Запорозького війська. Саме з Микитинської Січі у 1648 році виступив Богдан Хмельницький, розпочавши Національно-визвольну війну проти польської шляхти. Це місце стало символом початку боротьби за українську державність. Після зруйнування

Січей та переселення запорожців, на цьому місці виникло село Микитине, яке згодом отримало нову назву – Нікополь.

Нікополь розташований на півдні Дніпропетровської області, на правому березі річки Дніпро, навпроти міста Енергодар. До війни населення міста становило приблизно 105 тисяч осіб. Місто має вигідне географічне розташування, що сприяло його розвитку як промислового та транспортного центру.

До війни Нікополь був індустріальним центром із розвиненою металургією (Нікопольський завод феросплавів, підприємства з обробки металу), сільським господарством, торгівлею та логістикою. Після 2022 року економічна активність частково скоротилася, однак малий бізнес і частина підприємств адаптувалися до умов війни.

З 2022 року, внаслідок повномасштабної війни Росії проти України, Нікополь регулярно зазнає обстрілів через близькість до окупованих територій Запорізької області. Незважаючи на це, у місті продовжують функціонувати:

- органи місцевого самоврядування;
- медичні заклади;
- волонтерські центри;
- частково — заклади освіти (переважно онлайн);
- комунальні та соціальні служби.

Частина населення евакуювалася, однак більшість мешканців залишаються в місті, працюють, допомагають армії та один одному.

Попри руйнування, місто поступово відновлює інфраструктуру, налагоджує роботу громадського транспорту, освітніх закладів, бібліотек і культурних центрів. Міська рада розробляє план післявоєнного розвитку з акцентом на:

- енергозбереження;
- безпечне середовище;
- розвиток історико-культурного туризму.

Нікополь, місто незламності, стійкості та гордості. Попри щоденну небезпеку, його жителі не втратили сили духу. Вони продовжують жити, працювати, захищати свою землю та вірити у перемогу. Сьогодні Нікополь – не лише історичний центр, а й приклад сучасного українського спротиву та єдності.

Місто з історичним корінням та значним туристичним потенціалом. Його козацька спадщина, природне середовище та національні символи можуть стати основою для розвитку сталого туризму після війни. Відновлення інфраструктури, популяризація культурних пам'яток та патріотичне виховання через туризм є ключовими напрямками для майбутнього розвитку міста.

3.2. Розробка туристичного маршруту «Козацька дорога слави»

З огляду на багатство історико-культурної спадщини Нікопольського району та на відсутність туристичних маршрутів, що пропонують місцеві туристичні фірми, нами було запропоновано розробку трьох нових маршрутів для міста Нікополь та Нікопольського району.

Туристичний маршрут «Козацька дорога слави»

Тип: автобус-пішохід.

Тривалість: 1 або 2 дні.

Напрямки: Історія та меморіал, Місцева історія

Мета: Побачити головні місця козацької слави на Нікопольщині, поглибити знання про запорізьких січовиків, вшанувати видатних діячів козацької епохи.

Сезонність: цілорічний.

Контингент: усі вікові категорії

Найцікавіші моменти цього маршруту:

1. Могила Івана Сірка (с. Капулівка). Це одне з головних святилищ козацької історії. Тут похований легендарний косий отаман Запорізької Сіцилії Іван Сірко. Що липня проводяться поминальні служби, пам'ятні

заходи та військово-патріотичні заходи. Це особлива атмосфера миру, пам'яті та героїзму.

2. Село Капулівка – містечко, що зберігає славу козацтва. Унікальне село, тісно пов'язане з історією Запорізької Січі. Неподалік знаходяться руїни стародавньої зимівлі. Тут щорічно по всій Україні проводиться захід на честь козацтва. Це можливість поспілкуватися з людьми, які успадкували живі традиції, помилуватися народним одягом, козацькою кухнею та ремеслами.

3. Історико-археологічний заповідник Капулівка: тут знаходяться руїни старої Січі, одного з центрів козацької автономії. Природний ландшафт збережено у своєму первозданному вигляді. Також доступні інтерактивні заходи – заняття на свіжому повітрі.

4. Нікопольський обласний фольклорний музей: одна з найкращих колекцій про козацтво та етнографію південних регіонів України. На виставці представлені козацька зброя, предмети побуту, моделі сикхів та археологічні артефакти, знайдені у стародавніх гробницях. Музей пропонує екскурсії, тематичні виставки та дослідницькі заходи для молоді.

5. Козацький пам'ятник на березі Дніпра (м. Нікополь): культова статуя козака, який тримає мушкет у напрямку річки. Його встановлено на місці, куди козаки вирушили в похід. Це чудове місце для фотографування, а також відбудеться коротка розмова про стратегічну роль Дніпра в історії сикхів.

Особливості маршруту: він має монументальне значення, і туристи можуть взяти участь у поминальних службах біля могили Сірка. Разом з тим паралельно забезпечує освіту та виховання патріотизму. Пропонує різноманітні програми, включаючи майстер-класи з козацьких ремесел, практичні ігри та заняття з реставрації історичних пам'яток.

Цей маршрут можна адаптувати для студентів, туристів, військових та місцевих істориків.

3.3. Розробка автобусного туристичного маршруту «Історичні перлини Нікопольського району»

З огляду на існуючі об'єкти історико-культурної спадщини м. Нікополь і Нікопольського району та існуючі туристичні маршрути, нами було запропоновано розробку нового автобусного маршруту «Історичні перлини Нікопольського району» (рис. 3.12).

Тривалість маршруту: 6 годин (світовий день).

Мета екскурсійного маршруту: знайомство з історико-культурною спадщиною м. Нікополь та його околиць.

Вид пересування: автобус/громадський транспорт/автомобіль

Сезонність: цілорічний.

Контингент: усі вікові категорії

Маршрут передбачає пересування екскурсійної групи на екскурсійному автобусі та пішки. Також для самостійного проходження маршруту для об'єктів і стоянок на маршруті було надано варіанти проїзду громадським транспортом. В цьому ми вбачаємо цінність розробленого авторського маршруту, що викликана безпековою ситуацією в наш час. Адже зараз проводити екскурсії безперервно к Нікопольському районі не має змоги через часті оголошення про повітряну тривогу. Тому нині екскурсійні групи зібрати важко і проводити весь маршрут групі також майже неможливо.

Схема маршруту:

1. (початок маршруту). Пам'ятник Богдану Хмельницькому (площа Богдана Хмельницького).

Рис. 3.1. Зупинка 1 «Пам'ятник Богдану Хмельницькому»

Автором пам'ятника є Іван Петрович Кавалерідзе – відомий скульптор, що створив низку монументів, присвячених видатним діячам української історії. Скульптура вирізняється стриманістю форм, проте має глибокий символічний зміст і гармонійно вписується в історичний ландшафт району, пов'язаного з подіями Національно-визвольної війни середини XVII століття.

Пам'ятник розташований на площі, що носить ім'я гетьмана. Поблизу встановлено пам'ятний пілон, який увічнює Микитинську Запорозьку Січ — саме тут у XVII столітті зародилось повстання 1648 року під проводом Богдана Хмельницького.

Навколо цього пам'ятника, є багато старих домівок які були збудовані в минулому столітті, та не так давно реставрований парк, яким можна пройтись та подивитися на ці історичні місця. Раніше, біля пам'ятника, зустрічали прохожих козаки, які зазивали скуштувати куліш та плов, в одному із ресторанів в козацькому стилі.

2. Нікопольський краєзнавчий музей (вулиця Електрометалургів, 46а) .

Рис. 3.2. Зупинка 2. Нікопольський краєзнавчий музей

Культурно-освітній і науково-дослідний заклад, що збирає, вивчає, зберігає та експонує пам'ятки матеріальної та духовної культури Нікопольщини. У данного музею цікава та тяжка історія. Нікопольський краєзнавчий музей було засновано 29 березня 1919 року як народний музей витончених мистецтв на основі конфіскованої художньої колекції родини Нечаєвих. Урочисте відкриття відбулося 18 травня 1919 р. у націоналізованому будинку купця С. Гусєва (вул. Микитинська, 25), нині – пам'ятка місцевого значення. У 1920-х роках музей активно розвивався, зокрема у напрямку археології та дослідження історії запорозького козацтва. Від 1929 р. заклад став державним краєзнавчим музеєм імені М. Ломоносова. У 1930-х роках було відкрито нові тематичні відділи. Під час Другої світової війни цінні експонати були вивезені, але зникли безвісти. У період нацистської окупації музей продовжував діяти, але в 1943 році його закрили, експозицію знищено. Збитки склали 560 тис. крб., втрачено понад дві третини фондів. Після визволення Нікополя у 1944 р. почалося відновлення музею, нову експозицію відкрили у 1946 році. У 1977 р. через аварійний стан будівлі музей

закрили на ремонт, а фонди перевезли до колишньої військової казарми на вул. Електрометалургів, 46а. Після 1991 року музей зазнав реорганізації. У 1997 р. отримав назву Нікопольський державний краєзнавчий музей, а з 2009 р. – комунальний заклад «Нікопольський краєзнавчий музей», що нині підпорядковується міській раді. У штаті працює 28 осіб, зокрема 13 науковців. Довгий час заклад очолював О. Кушнірук, з 2021 р. – А. Шмалько [39].

Найцінніші експонати музею були втрачені під час Другої світової війни. Сьогодні музей має понад 45 тисяч одиниць зберігання, що висвітлюють природу та історію Нікопольського краю від давнини до сучасності. Відділ природи та екології знайомить із географією, флорою, фауною, корисними копалинами, палеонтологією та екологічним станом регіону. Археологічна та історична експозиція складається з трьох тематичних блоків: археологічні знахідки, історія запорозького козацтва, а також період під владою Російської імперії. Сучасна історія представлена двома виставками: "Україна. Шлях до незалежності" та "Нікопольщина у роки Другої світової війни". Відділ мистецтв проводить тимчасові та постійні художні й етнографічні виставки, а також організовує освітні заходи, лекції та майстер-класи [40]

3. Шлях до с. Капулівка. Нікопольська міська рада. Дану відстань туристи долають або на екскурсійному автобусі, або міським маршрутом до автовокзалу, а з автовокзалу рейсовим приміським маршрутом №135, 135/2 та 144.

Під час їзди, можемо оглянути коротко місто, який їде по прямому маршруту через Нікопольську міську раду.

Рис. 3.3. Проміжний об'єкт, що можна побачити під час проїзду автобусом –
Нікопольська міська рада

Та далі через усялкі магазину одягу, невеличкі ринків, та інших побутових магазинів.

Коли прибуваємо до автовокзалу сідаємо на автобус із призначенням с. Капуловка. Під час руху, ми проїжджаємо через село Олексіївка.

Рис. 3.4. Проміжний об'єкт, що можна побачити під час проїзду автобусом –
с. Олексіївка

Проїздаючи міст, якщо уважно дивитись по праву сторону можна побачити пагорб, в якій могила кошового отамана Війська Запорізького Івана Сірка.

4. Могила кошового отамана Війська Запорізького Івана Сірка (с. Капулівка)

Рис. 3.4. Зупинка 4. Могила кошового отамана Війська Запорізького Івана Сірка

Могила кошового отамана є важливою історико-культурною пам'яткою регіону. Спочатку вона розташовувалася у селі Капулівка Нікопольського району. Останки отамана підготували та помістили біля соснового гробу завдовжки 180 сантиметрів.

Івана Сірка було обрано вожаком близько 12 разів з 1659 року до своєї смерті. Він провів понад 50 успішних боїв проти турків, татар та поляків. У 1676 році Сірко разом із запорізькими козаками написали листа султану Мехмету IV у відповідь на ультиматум здатися — цей момент зображень на картині Іллі Рєпіна. Після смерті могилою Івана Сірка довго опікувалися місцеві, а пізніше козацтво України. У 1967 році його порох перенесли до кургану Могила баба. 1990 року біля могили спалили млин, залишився лише фундамент.

Рис. 3.5. Зупинка 4. Меморіальний комплекс на могилі кошового отамана
Війська Запорізького Івана Сірка

Нинішній меморіальний комплекс на могилі отамана було створено на початку 1990-х років з нагоди 500-річчя українського козацтва. Ця пам'ятка є національним надбанням і охороняється державою. Щороку в серпні до могили Івана Сірка з'їжджаються козаки зі всієї України, щоби вшанувати його пам'ять.

Могила Івана Сірка з початку 1990-х років стала місцем щорічних зборів сучасних українських козаків для вшанування героїчних предків. У 2019 році козаки та джурі розбили табір на Співочому полі з 31 липня, а головні заходи

відбулися 3 серпня. Колона козаків пройшла торжественною ходою до могили, благословенну ієромонахом Меркурієм.

Рис. 3.6. Зупинка 4. Ілюстративний матеріал до екскурсії «Збори сучасних козаків на могилі кошового отамана Війська Запорізького Івана Сірка»

Наказний отаман Віталій Мандик та есаул Сергій Тіщенко разом зі священиками провели присвяту у козаки та джурі. Учасники вшанували загиблих за волю України. Особливою подією стала традиційна реконструкція козацької битви із загарбниками, яка з кожним роком стає дедалі більш зрелищною [41].

Рис. 3.7. Зупинка 4. Ілюстративний матеріал до екскурсії «Збори сучасних козаків на могилі кошового отамана Війська Запорізького Івана Сірка»

5. Маршрут с. Капулівка – м. Нікополь.

Далі йдемо в село Капулівка, та повертаємось у місто Нікіполь.

6. Дорога до с. Чортомлик.(для проїзду самостійно необхідно сісти на приміську електричку та доїхати до ст. Чортомлик).

Зі станції електрички необхідно рухатись через кар'єр до Токівського водоспаду.

Рис. 3.8. Зупинка 6. Токівський водоспад

Водоспад, що вже здалеку привертає увагу гучним шумом води, почав формуватися мільйони років тому завдяки гранітним порогам. Його друга назва – Червоне каміння, яку він отримав через насичені відтінки місцевого граніту: від червоного до розового та інших кольорів.

Вода у водоспаді прохолодна, проте відвідувачі часто купаються, насолоджуючись потужним потоком. Місцеві вважають ці води цілющими. У водоймі водяться риби та раки, у скелях живуть ящірки, а серед рослинного світу трапляються лікарські трави.

З водоспадом пов'язана легенда: якби кіммерійська принцеса Томіріс, тікаючи від переслідувачів, кинула ожерелья, з якого й утворилися каміння, що стали основою водоспаду.

Токівський водоспад, також відомий як Шолоховський чи Калнишевського, є популярною зупинкою на маршрутах піших мандрівників. Це місце ідеальне для кемпінгу — навколо багато рівних ділянок для встановлення наметів, поруч є водоймища для купання та риболовлі. Завдяки віддаленості від масових туристичних маршрутів тут панує тиша, що дозволяє повністю поринути у природу. Місцевість також приваблює любителів «тихого полювання» – тут можна зібрати лікарські трави чи гриби [42].

Після відпочинку йдемо не вменш мальовниче місце.

7. Токівський кар'єр – це не найвідоміше, але надзвичайно живописне місце, заховане у природі Дніпропетровської області. Його особливість полягає в тому, що тут ведуться роботи з видобутку граніту. Кар'єр невеликий за розмірами, але досить глибокий – до 15 метрів, при цьому видимість у воді сягає двох-трьох метрів. На дні можна побачити гранітні плити та металеві конструкції. Граніт, який видобувають у цьому кар'єрі, має коричнево-червоний відтінок і саме з нього збудовано мавзолей у Москві.

Рис. 3.9. Зупинка 7. Токівський кар'єр

Кар'єр – дуже мальовниче місце, унікальне для України, сюди варто приїхати заради незвичайних краєвидів та яскравих фотографій. Популярність заняття також підвищує його розташування поблизу Шолоховського (Токівського) водоспаду, де можна купатися та ловити рибу. Навколо кар'єру ростуть робоча та Лікільська плити. Водночас, водоспад передбачає забруднення води у водоспаді в результаті видобутку граніту, тому туристам радять бути обережними з природою під час розбиття табору.

Після невеликого відпочинку, та любованням краєвидів, збираємось та рушаємо далі. Наступний пункт не такий мальовничий, але і без цього воно дуже цікаве та захоплює своєю історією.

8. Село Лебединське, «Нечаєва могила». Іноді курган Нечаєва також називають Гегеліною. У 1990-х роках Василь Шатунов, завідувач відділу археології та давньої історії Нікопольського обласного музею, виявив листування одного з членів родини Нечаєвих з поміщицею Гегеліною. Ймовірно, Гегеліни були сусідами Нечаєвих, і стародавній курган раніше розташовувався на їхній землі. Звідси й походить одна з назв кургану – Гегеліна Могила [31].

Рис. 3.10. Зупинка 8. Село Лебединське, «Нечаєва могила»

Сьогодні це найвищий скіфський курган у степовій зоні Євразії. Його висота зараз становить 15,1 метра, тоді як на початку 20 століття курган мав висоту 3–3,5 метра.

У XIX столітті Іван Забелін та Д. І. Яворницький планували розкопати могилу Нечаєва, землевласники Нечаєва та великі землевласники, на чийх землях належав курган, не дозволили провести ці роботи.

Після Другої світової війни відомі археологи А.І. Тереножкін та Б.Н. Мозолєвський також мали намір дослідити курган, але розкопки так і не розпочалися. Таким чином, могила Нечаєва залишається недослідженою.

Сьогодні біля підніжжя старого кургану встановлено пам'ятник на згадку про воїнів, які загинули на місці, де відбувалися кровопролитні битви [31].

І на завершення повертаємось у місто Нікополь.

9. м. Нікополь, парк Трубників (кінець маршруту).

По завершенню цієї не великої мандрівки історичного маршруту, пропонуємо прогулятися парком який знаходиться на проспекті Трубників.

Хоч і цікавої історії тут не має, але це важливе місце для кожного мешканця. Тут треба опинитися в любу пору року, але саме мальовниче пора року це осінь.

Рис. 3.11. Зупинка 9. Завершення маршруту – проглянка парком Трубників

Окремо варто відзначити проспект, який веде до трубних підприємств. В середині 20 століття тут були трамвайні колії, а сьогодні це зелена алея з кленами, акаціями та каштанами. Осінні дерева створюють густу тінь, а осінні листя змінює свій колір на золотистий. Алея стала популярним місцем для фотографій та відпочинку.

Загальну схему туристичного маршруту представлено на рисунку 3.12. Схему створено автором в додатку MyMaps від Google. На рисунку 3.12 предсталено візуалізацію маршруту, що можна використувувати для друку як роздаткові матеріали. Також план маршруту можна відкрити за посиланням і використати для навігації при самостійному проходженні маршруту: https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1Kpp8YRMOBhuj-jLgfV3tf9N_EIHIArw&usp=sharing

Автобусний історико-культурний маршрут «Історичні перлини Нікопольського району»

1
Пам'ятник
Богдану Хмельницькому

2
Нікопольський
краєзнавчий музей

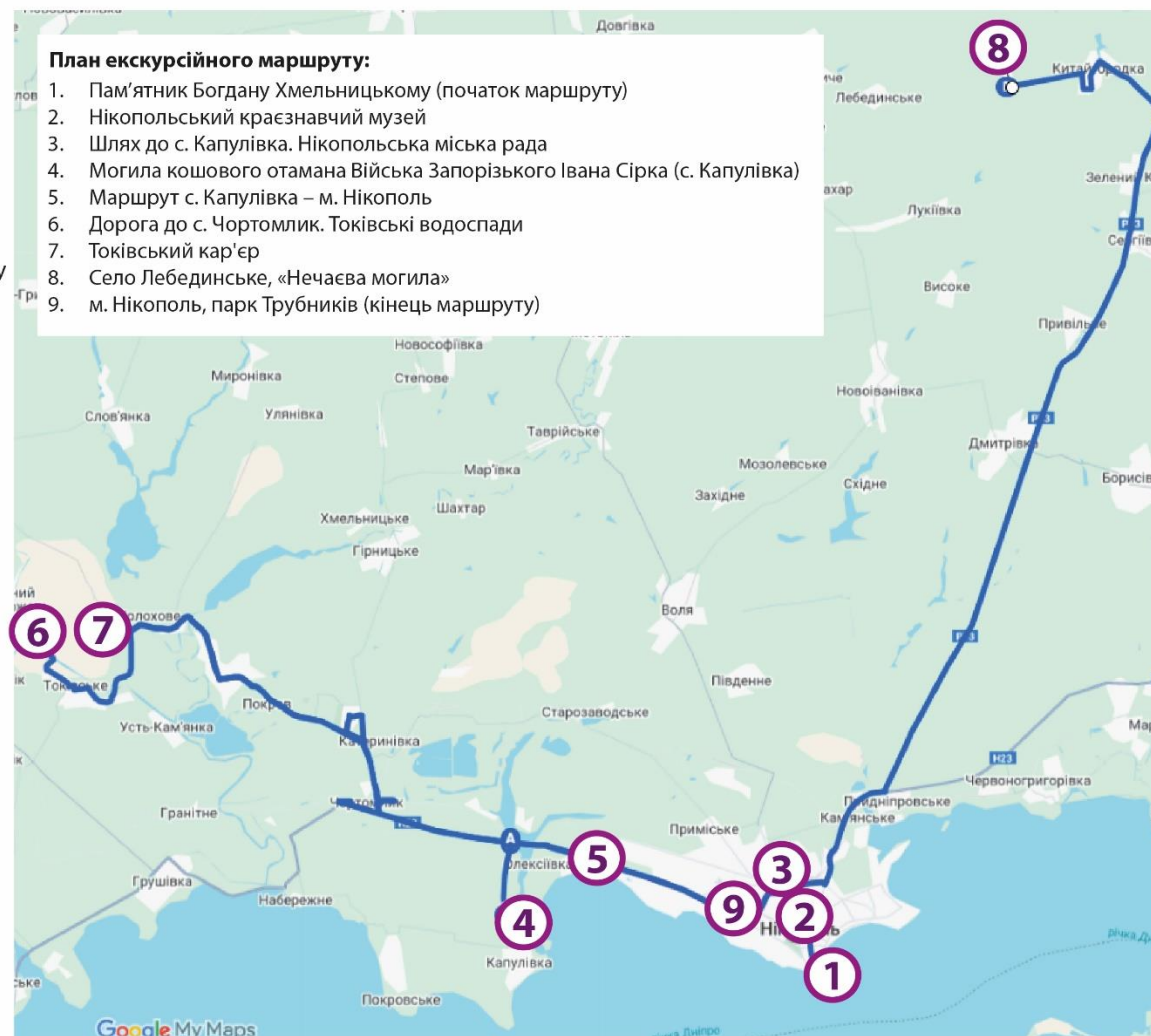
3
Шлях до с. Капулівка.
Нікопольська
міська рада

4
Могила кошового
отамана Війська
Запорізького Івана Сірка

План екскурсійного маршруту:

1. Пам'ятник Богдану Хмельницькому (початок маршруту)
2. Нікопольський краєзнавчий музей
3. Шлях до с. Капулівка. Нікопольська міська рада
4. Могила кошового отамана Війська Запорізького Івана Сірка (с. Капулівка)
5. Маршрут с. Капулівка – м. Нікополь
6. Дорога до с. Чортомлик. Токівські водоспади
7. Токівський кар'єр
8. Село Лебединське, «Нечаєва могила»
9. м. Нікополь, парк Трубників (кінець маршруту)

6
Дорога до с. Чортомлик.
Токівські водоспади

7
Токівський кар'єр

8
«Нечаєва могила»
(с. Лебединське)

9
Парк Трубників

Для навігації карту можна завантажити за посиланням:

https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1Kpp8YRMOBhuj-jLgfv3tf9N_EIHArw&usp=sharing

Рис. 3.12. Схема туристичного маршруту «Історичні перлини Нікопольського району»

ВИСНОВКИ

В ході дослідження було отримано наступні висновки:

1. Історична та культурна спадщина України є потужним ресурсом, що формує національну ідентичність, сприяє духовному збагаченню суспільства, соціальній згуртованості, а також має значне економічне значення. Вона включає як матеріальні (архітектурні пам'ятки, історичні місця, артефакти), так і нематеріальні (традиції, мова, фольклор) цінності, що передаються з покоління в покоління та мають загальнолюдське значення. Історичний досвід України демонструє як важливість збереження культурної спадщини, так і її вразливість до політичних, ідеологічних та соціальних потрясінь. Незважаючи на багатовікові втрати, руйнування пам'яток та недостатній захист у минулому, усвідомлення необхідності збереження та розвитку культурної спадщини сьогодні набуває дедалі більшого значення. Сучасні виклики – глобалізація, урбанізація, війни – вимагають системного підходу до захисту культурної спадщини на основі національного законодавства, міжнародних стандартів ЮНЕСКО та участі місцевих громад. Водночас, культурна спадщина стає важливим фактором формування сталого розвитку, туристичної привабливості регіонів та конкурентоспроможної моделі культурної політики. Збереження культурної спадщини – це не лише данина минулому, а й інвестиція в майбутнє, яка має забезпечити гідне місце української культури в європейському та світовому контексті.

2. Туристичні маршрути відіграють важливу роль у формуванні структури туристичної діяльності та мають велике значення як у пізнавальному, так і в економічному контексті. Вони класифікуються за різними критеріями: форма проходження (лінійний, круговий, радіальний), територіальний охоплення (локальний, міжрегіональний, міжнародний), тематика (пізнавальний, освітній, рекреаційний, спортивний), вид транспорту (активний та пасивний), сезонність, тривалість подорожі та рівень складності. Особливе місце займають історико-культурні маршрути, засновані на

використанні історичних пам'яток, архітектурних об'єктів та культурної спадщини.

3. Досвід європейських країн показує ефективність системного підходу до розробки маршрутів як засобу збереження та популяризації культурної спадщини, формування національної ідентичності та стимулювання туристичного попиту. Потенціал історико-культурних об'єктів в Україні ще не повністю реалізований. Однак, такі приклади як туристичні маршрути Полтавщини демонструють можливості інноваційного підходу до створення цікавих, різноманітних та доступних продуктів для різних категорій туристів. Подальший розвиток таких маршрутів потребує підтримки з боку держави, місцевих громад та бізнесу.

Таким чином, удосконалення системи туристичних маршрутів, особливо історико-культурних, є важливою передумовою сталого розвитку туризму, збереження національної спадщини та покращення економічних показників у туристичній галузі.

4. Нікопольський район є одним із найцікавіших регіонів України з точки зору історико-культурної спадщини. Тут знаходяться залишки Великого Лугу, археологічні пам'ятки скіфської доби, козацька спадщина, зокрема гробниця Івана Сірка, сакральна архітектура (церква Різдва Пресвятої Богородиці), а також пам'ятки сучасної історії – Несторський Шохмель.

Незважаючи на це багатство, туристичний потенціал регіону розвинений недостатньо через погане інформаційне забезпечення та відсутність комплексної інфраструктури для промоції культурної спадщини. Окремі об'єкти перебувають у недослідженому стані або потребують додаткової уваги з боку держави та громадськості.

Тому, для збереження та ефективного використання історико-культурної спадщини Нікопольського району необхідно впроваджувати системний підхід до промоції місцевих пам'яток, розвивати туристичну інфраструктуру та покращувати інформаційне забезпечення, що сприятиме підвищенню привабливості регіону як туристичного центру.

5. Досвід існуючих туристичних маршрутів м. Нікополь та Нікопольського району показав, що нині туристична сфера не пропонує маршрутів, що були б присвячені саме огляду історико-культурної спадщини. Окрім того існуючих маршрутів дуже мало. Всі маршрути охоплюються лише кілька історичних пам'яток міста. Саме тому було запропоновано розробку нових маршрутів.

6. Розроблені нові туристичні історико-культурні маршрути в межах м. Нікополь та його околиць передбачають огляд основних історико-культурних об'єктів міста. Розроблені маршрути є одноденними та призначеними для всіх вікових груп. Важливою особливістю розроблених маршрутів є інформація про доїзд до всіх об'єктів громадським транспортом. На нашу думку в нинішніх умовах це є важливою особливістю, адже через безпекову ситуацію туристичні компанії не набирають групи і не проводять екскурсії. Саме тому за бажанням туристи можуть дістатись до всіх об'єктів автомобілем чи громадським транспортом.

СПИСОК ВИКОРСИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велика Українська енциклопедія: Культурна спадщина України. URL: https://vue.gov.ua/Культурна_спадщина_України. (дата звернення 15.05.2025).
2. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. The General Conference of UNESCO adopted on 16 November 1972. URL: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/?>. (дата звернення 15.05.2025).
3. Закон України про охорону культурної спадщини: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.333. URL: 8 червня 2000 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>. (дата звернення 15.05.2025).
4. Державний історико-культурний заповідник м. Острога. Науковий збірник. Випуск 3 / М. П. Манько та ін. Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких, 2011. 312 с.
5. Київське товариство охорони пам'яток старовини та мистецтва: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Київське_товариство_охорони_пам%27яток_старовини_та_мистецтва. (дата звернення 15.05.2025).
6. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2012. 652 с.
7. Історія Києва. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Києва. (дата звернення: 15.05.2025).
8. Історія України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_України: востаннє відредаговано 8 квітня 2025. (дата звернення: 15.05.2025).
9. Правові основи культурогічних змін. URL: <https://www.osvita.ua/vnz/reports/culture/11212/?>. (дата звернення: 15.05.2025).
10. Поливач К. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. К.: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
11. Мазурик З.В. Культурна спадщина регіону як туристичний продукт // *Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері)*. 2006. №10. С.178-182.

12. Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні. URL: <https://msmb.org.ua/biblioasuresursi/bibliografiya/istorichni-podii/svitova-spadshatina-yunesko-v-ukraini> (дата звернення: 15.05.2025).

13. Іституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини: 01.04.2021р: URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezhennya-kulturnoi> (дата звернення: 15.05.2025).

14. Закон України про культуру Про культуру від 14.12.210 № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 24, ст.168.:

15. Кузьмук О. І. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/23.htm> (дата звернення: 10.05.2025).

16. Устименко Л.М., Афанасьєва І.Ю. Історія туризму : навчальний посібник К.: Альтерпрес, 2005. – 320 с.

17. Т. С. Пархоменко. Антропологія туризму. Філософія туризму. К.: Кондор, 2004. 268 с.

17. Туристичний підхід. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Туристичний_похід (дата звернення: 15.05.2025).

18. Туристичний маршрут: 1 червня 2025р. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Туристичний_маршрут (дата звернення: 15.05.2025).

19. Історико-культурний туризм: український та світовий досвід. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 5 квітня 2019 р.) / Редкол.: О. П. Реєнт (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. К.: «Фоліант», 2019. 331 с

20. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід / Матеріали XVII Міжнародної наукової конференції. – Львів, 2023. – 346 с.

21. Любіцева О.О. Методика розробки турів : Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2003. 104 с.

22. Основи туризмознавства: конспект лекції. Національний університет цивільного захисту України: Навчально-науковий-виробничий центр, 2020р. 118 с.

23. Все про туризм. Туристичні маршрути. URL: https://vseproturizm.blogspot.com/2014/01/blog-post_2832.html (дата звернення: 15.05.2025).

24. Класифікація видів туристичної та екскурсійної діяльності. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/osinska2.htm (дата звернення – 5.05.2025).

25. Осінська О.Б. Сучасний стан мережі екскурсійних маршрутів м. Полтава // *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення» (м. Львів, 18-19 червня 2020 р.)*. Львів: Видавництво ЛТЕУ, 2020. С.194-198.

26. Пам'ятки історії та культури міста Нікополь (За матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України») / Упорядкування: Голубчик Л. М., Колесник О. С., Царенко Т. А. Д.: Журфонд, 2018. 288 с.

27. Великий Луг: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Великий_Луг#:~:text=Великий Луг — історична назва місцевості,від гирла річки Середня Хортиця. (дата звернення: 15.05.2025).

28. Могила кошового отамана Івана Сірка. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Могила_кошового_отамана_Івана_Сірка#:~:text=Похований в селі Капулівка біля,Д. (дата звернення: 15.05.2025).

29. Нечаєва могила (Гегелина Могила). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Нечаєва_Могила: .(дата звернення: 15.05.2025).

30. Курган Орлова могила: 15 лютого 2025.: URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Орлова_\(могила\):](https://uk.wikipedia.org/wiki/Орлова_(могила):) (дата звернення: 15.05.2025).

31. Храм Різдва Пресвятої Богородиці (Нікополь):6 квітня 2022.URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Храм_Різдва_Пресвятої_Богородиці_\(Нікополь\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Храм_Різдва_Пресвятої_Богородиці_(Нікополь)) (дата звернення: 15.05.2025).

32. Дніпропетровщина дивовижна: чому в Нікополі знаходиться пам'ятник Несторові Махно: 30.09.2021р.: URL: <https://region.dp.ua/dnipropetrovshchyna-dyvovyzhna-chomu-v-nikopoli-znakhodytsia-pam-iatnyk-nestorovi-makhnu/> (дата звернення: 15.05.2025).
33. Пам'ятник Осипу Шору: URL: https://ua.igotoworld.com/ru/poi_object/414425_pamjatnik-osipu-shoru.htm? (дата звернення: 15.05.2025).
34. Пам'ятник Богданові Хмельницькому (Нікополь): URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Богданові_Хмельницькому_\(Нікополь\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Богданові_Хмельницькому_(Нікополь)) (дата звернення: 15.05.2025).
35. Марганець – місто козаків і шахтарів. URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/index.php?prj_id=580&route=information%2Fproject: (дата звернення: 15.05.2025).
36. Перша Запорьзка січ –Томаківська. URL <https://mn-tour.blogspot.com/2020/01/blog-post.html>: (дата звернення: 15.05.2025).
37. Нікопольский крезнавчий музей: 28 серпня 2024р. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Нікопольський_краєзнавчий_музей (дата звернення: 15.05.2025).
38. Нікопольський крезнавчий музей. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/1384/nikopolskyu-krayeznavchyu-muzey>: (дата звернення: 15.05.2025).
39. Вшанували славетного кошового: пройшли Дні слави Івана Сірка (10 серпня 2019р.) URL: <https://novemisto.info/news/vshanuvai-slavetnogo-koshovogo-proyshli-dni-slavi-ivana-sirka-foto-video-19196> (дата звернення: 15.05.2025).
40. Токівський воспад: 2019р. URL: <https://funtime.com.ua/nature/tokivskyi>: (дата звернення: 15.05.2025).
41. Federal ministry of economy energy and tourism. URL: <https://www.bmwet.gv.at/en/Topics/tourism/tourism-statistics/national-data.html>? (дата звернення: 15.05.2025).

42. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні: 5 грудня 2024. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Україні: (дата звернення: 15.05.2025)

43. Химинець В. В., Цімболинець Г. І. Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону. *Регіональна економіка* 2020. №3. С. 57-64